

Інтеграція науки і практики в умовах модернізації корекційної освіти України: [матеріали X Всеукраїнської науково-практичної конференції]. – Херсон:ПП Вишемирський В.С. – 2016. – С.76-79.

УДК: 376.3

Кабельнікова Н.В.

ГЕНЕЗИС МОВНИХ ФУНКЦІЙ У ДОВЕРБАЛЬНІЙ ТА ПОЧАТКОВІЙ ВЕРБАЛЬНІЙ КОМУНІКАЦІЇ ДІТЕЙ

Ранній вік – це особливий період у житті малюка. У цей час відбувається стрімкий психічний і фізичний розвиток, закладається основа для подальшого формування та становлення дитини як особистості. Одним із основних досягнень раннього дитинства, що визначає розвиток психіки малюка, є опанування мовою та мовленням. Саме перші роки життя вважають найбільш сензитивним періодом для інтенсивного розвитку мовленнєвої функції. Про це засвідчують дослідження вітчизняних та закордонних учених (Л.Виготський, О.Корнєв, О.Лурія, Н.Манько, Ж.Піаже, С.Рубінштейн, Є.Соботович, В.Тарасун, В.Тищенко, М.Шеремет та ін.) Науковці вивчали механізми мовлення, основні етапи його розвитку, фактори, що визначають мовленнєвий розвиток, етіологію та патогенез відхилень у становленні цього процесу.

Аналіз останніх публікацій і результати досліджень засвідчують, що кількість дітей з мовленнєвими порушеннями з кожним роком збільшується, а власне мовленнєві розлади набувають все більш складних форм. Досить часто мовленнєвий дефект взаємопов'язаний одразу з декількома порушеннями соматичного і нервово-психічного стану здоров'я дитини. Відхилення у мовленнєвому розвитку супроводжуються розладами когнітивних функцій, емоційно-вольової сфери, загального психічного і фізичного статусів малюка (Л.Бадалян, Г.Волкова, Ю.Гаркуша, В.Голод, О.Корнєв, Ю.Лісічкіна, Ю.Мікадзе, К.Семенова та ін.). Таким чином, питання про генезис мовних функцій у довербальній та початковій вербальній стадії розвитку малюків набуває особливого значення в аспекті

ранньої діагностики та профілактики відхилень у мовленнєвому розвитку дітей, зокрема тих, котрі відносяться до «групи ризику» щодо виникнення порушень нервової системи або мають перинатальне пошкодження ЦНС.

Формування мовлення протягом перших трьох років життя дитини, як засвідчують численні дослідження (Л.Бадалян, Б.Гриншпун, Л.Журба, В.Лубовський, В.Манова-Томова, О.Мастюкова), - це не просто кількісне накопичення словника, а є складним нервово-психічним процесом, що відбувається в результаті взаємодії дитини з навколишнім середовищем та в ситуації спілкування з дорослим. У цей період вона вчиться будувати перші фрази, робити перші мовні узагальнення. І, найголовніше, дитина починає активно опановувати функції мови, використовувати засвоєні мовні засоби для спілкування та взаємодії з оточуючими людьми [37, с. 15].

Під поняттям «функції мови», ми розуміємо соціальне призначення мови як системи, пов'язаної з усією діяльністю людського суспільства [28, с.50]. Соціальні фактори впливають не безпосередньо на мову, а через мовленнєву діяльність. Тому передбачається, що основні функції і підфункції мови – це ні що інше як функції мовленнєвої діяльності. Мовні функції – це функції продукту мовленнєвої діяльності – висловлювання, відповідно функції мовного знака [28, с.51].

Дословесні висловлювання дитини описувалися за допомогою виділених Є.Ісеніною чотирьох видів знаків (фізіо-, міміо-, кіне- і воко-знаків). Автором виокремлено наступні функції протомови:

- 1) інструментальна («я хочу») – для задоволення потреб;
- 2) регуляторна («роби, як я кажу») – для контролю за діями іншого;
- 3) взаємодії («я і ти») – для досягнення контакту;
- 4) особистісна («ось і я») - для вираження власної індивідуальності і саморозуміння;
- 5) евристична («скажи мені») – для пізнання предметів та явищ, їх ознак, властивостей;
- 6) уяви («давай-но перетворимося») – для взаємодії з дорослим;

7) інформативна («я хочу тобі щось сказати») - для дослідження оточення дитини.

Мовні функції мають свої передумови у розвитку функцій дословесної комунікації. Дитина опановує їх у наступній послідовності: спочатку функцією взаємодії, особистісною, інструментальною (2-7 міс. життя), далі – інформативною, регуляторною, уяви (8-12 міс. життя), і, нарешті, – евристичною (12-24 міс.). У кожен період розвитку протомови всі функції пов'язані одна з одною, і зміна однієї з них призводить до зміни інших. Одна з функцій в кожному періоді є провідною, решта – визначаються нею. Основними ознаками того, що функція є провідною є те, що: по-перше, всередині неї зароджуються інші функції цього періоду, по-друге, – її розвиток обумовлює розвиток інших функцій. Провідна функція, в свою чергу, залежить від провідної діяльності дитини на даному етапі розвитку.

Так, у довербальний період (2-6 міс. життя), коли провідною діяльністю є ситуативно-особистісне спілкування, функція взаємодії є провідною. Особистісна функція «народжується» з функції взаємодії і спочатку злита з нею, і лише поступово відокремлюється. Так само всередині функції взаємодії з'являється злита з нею інструментальна функція. До розвитку функції взаємодії крик малюка лише супроводжує його бажання, але не висловлює їх. Він носить вроджений характер і має специфічні, але однакові для всіх дітей цього віку характеристики. Дослідження Дж. Брунера засвідчили те, що, чим частіше дорослий реагує на цей первинний крик, задовольняючи потреби дитини, тим швидше перший гучний крик замінюється специфічним для даної дитини несильним характерним покрикуванням, яке спостерігається у неї протягом наступних років життя. Це означає, що дитина в процесі взаємодії починає висловлювати свої бажання дорослому (з'являється інструментальна функція) [28, с.51].

У процесі опанування малюком початковою вербальною стадією виділяють підстадії становлення функцій мови (протомови).

Перша підстадія – це період з 8-9 до 12міс. життя. У цей період розвитку дитини провідною є маніпулятивна діяльність з предметами, що стимулює появу інформативної функції. Поява регуляторної функції в цьому віці безсумнівно пов'язана з розвитком інформативної функції. Дитина починає поєднувати поглядом предмет і дорослого. За допомоги такого поєднувального погляду вказівний жест на дорослого і на предмет пов'язується з вокалізаціями, зверненими на той же предмет і на дорослого.

Водночас, вимога предмета дитиною також обумовлюється розвитком інформативної функції мови.

В особистісній функції значення «особиста участь – задоволення» і «особиста участь – незадоволення» також змінюється. Якщо у віці 2-6 міс. емоції дитини визначалися успішністю досягнення емоційного контакту з дорослим, то в 8-12міс. життя, ці емоції виникають у процесі маніпуляцій з предметами, в іграх, що відбуваються разом із дорослими, що також неможливо без розвитку інформативної функції.

Інформативна функція сприяє появі нової функції – уяви. Виділення предметів, їх властивостей і дій з ними за допомогою індикації призвели до можливості зображення дій з предметами за допомогою образотворчих жестів.

Таким чином, виникнення в результаті діяльності дитини з предметами під керівництвом дорослих інформативної функції протомови сприяло зміні змісту всіх інших функцій в даному періоді і появі нових – регуляторної та функції уяви.

Друга підстадія є характерною для віку 12-18міс. життя дитини. У цей період як і в попередній підстадії провідною є маніпулятивна діяльність дитини з предметами. Вона опосередковується мовленням дорослого, яке стає все більш зрозумілим дитині. Розвиток розуміння зверненого мовлення під час оперування предметами зумовлює появу нових значень провідної інформативної функції – вираження згоди чи незгоди у відповідь на питання про назву предмета. Виникнення нових значень провідної інформативної

функції призводить до утворення значень такого ж виду в інших функціях: у функції взаємодії – негативну відповідь на прохання, повторне питання; в регуляторній – підтвердження чи заперечення бажання дорослого щось зробити для дитини; в інструментальній – підтвердження або заперечення. У цей період з'являється пов'язана з інформативною функцією евристична функція – дитина починає вимагати, щоб дорослий назвав предмет [28, с.53].

Третя підстадія відповідає віку 18- 24 міс. життя малюка. У цей період найбільша кількість значень виникає в інформативній функції: розвиток індикації (вказівка напрямку, пов'язаного з дією в минулому), зображення якісних і кількісних характеристик предметів, вираження відсутності предмета, заперечення у відповідь на загальні та спеціальні запитання, що йдуть від дорослого. Інтенсивний розвиток інформативної функції дає можливість дитині цього віку не тільки вказати, а й за допомогою жестів зобразити різні ознаки предметів і дій. Провідні функції – взаємодії та інформативна впливають на виникнення і розвиток всіх інших функцій протомови [31, с.64].

Таким чином, у дословесній комунікації закладаються передумови для розвитку таких мовленнєвих функцій, як комунікативна – функції взаємодії, регуляторна, інструментальна у протомові; репрезентативна – інформативна і функція уяви, а також гносеологічна функція – евристична в протомові. Як наслідок, спостерігається часткова функціональна еквівалентність дитячих висловлювань.

Для дослідження розвитку таких ознак мовного знака, як «сигніфікативність», «суспільно-історичний характер і зрозумілість», а також більш детального вивчення комунікативної спрямованості та відображення ситуації, необхідно звернутися до психологічної природи значення протознаків, складу одиниць протомови на кожній із стадій та підстадій. Це ми відносимо до перспектив наших подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бадалян, Л.О. Детская неврология / Л.О. Бадалян. – М.: Медицина, 1998. – 471 с.
2. Бельтюков, В.И. О закономерностях развития речевой функции в онтогенезе / В.И. Бельтюков // Вопросы психологи. – 1984. – №5. – С.35-38.
3. Исенина, Е.И. Развитие языковых функций в дословесный коммуникации у детей / Е.И. Исенина // Фонетика и психология речи. – 1981. – Вып.3. – С. 56-64.
4. Исенина, Е.И. Дословесный период развития речи у детей / Е.И. Исенина. – Саратов: СГПУ, 1986. - 162 с.
5. Лисичкина, Ю.А. Особенности развития довербальных функций у детей с перинатальной энцефалопатией / Ю.А. Лисичкина // Специальная психология. – 2005. – №2(4). – С. 60-64.